

Dobrzycki, Stanisław

"Tysiąc lat polskiej myśli matematycznej", Jadwiga Dianni, Adam Wachułka, Warszawa 1963 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 10/3, 377-381

1965

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

gacyjnej 17 kniaziów i bojarów wysłanych przez Piotra Wielkiego na naukę „morskiego rzemiosła“ do Wenecji (drugą grupę wysłano do Niderlandów). W Wenecji Martinović prowadził wykłady teoretyczne, praktyczną zaś wiedzę nautyczną dał tym dostojnikom rosyjskim w kilku rejsach po Adriatyku i dookoła Włoch.

Początki jugosłowiańskich badań Morza Adriatyckiego w zakresie oceanologii biologicznej (koniec XIX w.) i rozwój badań oceanologicznych w okresie międzywojennym (w 1930 r. powstał w Splicie Instytut Oceanografii i Rybactwa) przedstawił dr Miljenko Buljan na wstępie (ss. 1303—1304) artykułu poświęconego aktualnym zagadnieniom badań Adriatyku oraz problematyce badawczej Instytutu Oceanografii i Rybactwa w Splicie.

Historię służby hydrograficznej na wschodnim wybrzeżu Adriatyku i kartografii morskiej, poczynając od działalności tutaj francuskiej służby hydrograficznej w latach 1806—1809, dał dyrektor Instytutu Hydrograficznego Jugosłowiańskiej Marynarki Wojennej w Splicie, Mladen Grakalić, na wstępie (ss. 789—797) artykułu *Służba hydrograficzna na wybrzeżu Jugosławii*. Autor zaznacza, że w ciągu wieków wielu Jugosłowian przyczyniło się do rozwoju kartografii morskiej, lecz temat ten nie jest dostatecznie opracowany i wymaga osobnych studiów.

O kilku przedstawicielach nauki — astronomach, kartografach, oceanografach — wspomniano w wymienionej już pracy J. Leuticia o dziejach morskich Republiki Dubrownickiej.

Historii serbochorwackiego słownictwa i słownikarstwa morskiego oraz badań tych dziedzin poświęcona jest rozprawa dra Blaža Jurišicia (ss. 451—468).

Historii medycyny dotyczy rozprawa dra Branki Kesicia (ss. 374—391) o morskiej służbie zdrowia od XIII w. do dziś. W rozdziale wstępnym autor pisze o ustawach miast Dalmacji zawierających przepisy higieniczne dotyczące walki z chorobami zakaźnymi, przeciwalkoholowe itd. (Korčula 1265 r., Dubrownik 1272 r., Zadar 1305 r., Split 1312 r., Szybenik 1379 r.). Rozdział drugi poświęcony jest historii kwarantanny i szpitalnictwa w miastach portowych (pierwszym miastem na świecie, które zorganizowało służbę kwarantannową był — jak podaje autor — Dubrownik: 27 VII 1377), rozdział trzeci — higienie na okręcie. Sporo miejsca poświęcono rozwojowi piśmiennictwa dotyczącego tej dziedziny, przy czym autor przeprowadza analizę poszczególnych dzieł. Pierwszy podręcznik higieny okrętowej w języku serbochorwackim wyszedł w Zagrzebiu w 1896 r. (J. Gjivanovicia *Brodarska higijena*). Wcześniej napisane przez lekarzy chorwackich takie podręczniki wydawane były w języku włoskim, pierwszy z nich w 1872 r.

Zestawiona na końcu omawianej książki bibliografia (autor: dr V. Mastrovic) jest wyborem ponad 800 książek z okresu 1832—1962.

Zygmunt Brocki

Jadwiga Dianni, Adam Wachułka, *Tysiąc lat polskiej myśli matematycznej*. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1963, ss. 288, ilustr.

Książka J. Dianni i A. Wachułka jest znacznie zmienionym i powiększonym wydaniem pracy tych autorów *Z dziejów polskiej myśli matematycznej*¹. Dziełko to — które dla uproszczenia nazywać będą pierwszym wydaniem — obejmowało dzieje matematyki w Polsce od jej początków do końca XVII w. W nowym wydaniu pierwsze 7 rozdziałów stanowi rozszerzoną wersję 9 rozdziałów pierwszego wydania.

¹ Warszawa 1957.

Rozdział VIII, rozpoczynający nową część książki, zawiera informacje o matematyce w Polsce w okresie oświecenia i Komisji Edukacji Narodowej. Cały rozdział IX poświęcony jest omówieniu działalności Jana Śniadeckiego i jego roli w dziejach matematyki polskiej. W rozdziale X znajdujemy wiadomości o matematyce w ośrodku wileńskim na przełomie wieków XVIII i XIX oraz o Liceum Krzemienieckim, a w rozdziale XI — o matematyce w szkołach wyższych zaborów rosyjskiego i austriackiego w XIX w. Rozdział XII przedstawia działalność Hoene-Wrońskiego oraz matematyków Szkoły Montparnaskiej i Towarzystwa Nauk Ścisłych w Paryżu. Wreszcie rozdział XIII podaje wiadomości o polskich matematykach i historykach matematyki, działających przed pierwszą wojną światową oraz ogólne informacje o matematykach 20-lecia międzywojennego, zakończone krótkim przedstawieniem organizacji pracy naukowej w zakresie matematyki w Polsce Ludowej.

Książkę uzupełniają: przypisy historyczne, zawierające krótkie wiadomości o matematykach obcych, których nazwiska występują w tekście; literatura, obejmująca 88 pozycji; skorowidz nazwisk. Pod względem graficznym Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych przygotowały książkę bardzo starannie: estetyczną obwolotę, płócienną okładkę, winiety i inicjały projektował Julian Krajewski. Ozdobą są liczne ilustracje i dobry papier. Redaktorem była Gustawa Maślankiewicz.

Omawianą książkę bardzo surowo osądziła Barbara Rokowska w recenzji *Książka bez adresata*², zarzucając autorom m.in.: że tytuł książki nie ma uzasadnienia historycznego (historia matematyki w Polsce zaczyna się bowiem od Witelona); że „wrodzoną i nieuleczalną wadą“ książki jest zachwianie proporcji, gdyż najmniej miejsca znalazło się dla tego okresu, który był w rozwoju matematyki polskiej najważniejszy, tj. dla pierwszej połowy naszego stulecia; że fałszywie oceniono wkład niektórych uczonych do rozwoju matematyki w Polsce (np. uznając podręczniki Stanisława Zaremby za najważniejsze jego prace); że bibliografia dotycząca XX w. jest bardzo niekompletna.

Do tych niewątpliwie słusznych i zasadniczych zarzutów wypada mi dołączyć i ten, że w książce znajdujemy stanowczo za dużo błędów i nieścisłości w datach, w pisowni nazwisk i miejscowości, zwłaszcza obcych, w tytułach cytowanych dzieł itp. Byłoby ich mniej, gdyby autorzy zechcieli byli uwzględnić uwagi zawarte w recenzjach pierwszego wydania³. Oto wykaz nowych znalezionych błędów (liczby oznaczają stronę oraz wiersz od góry, np. 31¹⁸, lub wiersz od dołu, np. 30¹):

- 30¹ Starożytna nazwa Dunaju brzmiała nie Istr, lecz Ister.
 30¹⁸ Zamiasz nad Świdnicą, powinno być pod Świdnicą.
 40⁶ Zapisana w układzie sześćdziesiątkowym liczba nie równa się, jak podają autorzy: $2.3600 + 1.60 + 7.60^{-1} + 4.60^{-2} + 5.60^{-3} + 8.60^{-4}$, lecz: $2.60 + 1 + 7.60^{-1} + 4.60^{-2} + 5.60^{-3} + 8.60^{-4}$.
 40⁴ Zamiasz *minutia*, co oznaczało w ogóle ułamki, powinno być *minutae* (*primae*), skąd już dalej: *secundae* itd.
 55¹ Neper nie był Anglikiem, lecz Szkotem.
 59¹⁰ Zamiasz snadnie, powinno być snadniei.
 68¹⁴ Przypisywanie dziełku Grzepskiego poważnego znaczenia w nauce europejskiej jest grubą przesadą.

² „Matematyka. Czasopismo dla Nauczycieli“, nr 5/1964, ss. 215—217.

³ Por. m.in. recenzję w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki“, nr 3/1958. Na 17 sprostowań, zawartych w tej recenzji, 12 nie zostało wykorzystane w nowym wydaniu. Błędy te nie zostały przytoczone w podanym niżej wykazie, podobnie jak, nieliczne zresztą, omyłki zecerskie.

- 95^p Zamiast Grünberger, powinno być Grienberger.
- 113¹¹ Założyciel szkoły ariańskiej w Rakowie nazywał się chyba nie Siemieński, lecz Sienieński lub Sieniński.
- 116¹⁴ Zamiast Maupertius, powinno być Maupertuis, a zamiast Malepertius — Malapertius.
- 116¹⁸ Zamiast ze Sanct Vincenzo, powinno być *a Sancto Vincentio*.
To samo na s. 255.
- 117²² Zamiast z Oranii, powinno być Orańskiego.
- 120² Zamiast Brouillon, powinno być Brouillon.
- 144²⁰ Zamiast Lhuillier, powinno być Lhuillier.
- 147⁸ Zamiast Harriotte, powinno być Harriot.
- 148¹³ Zamiast Patrycjusz, powinno być Patrycy.
- 153⁴ Zamiast matematyki, powinno być chyba matematyki elementarnej.
- 153¹⁴ Tytuł rozprawy Śniadeckiego brzmi: *O nauk matematycznych początku, znaczeniu i wpływie na oświecenie powszechne*.
- 168²¹ Życi nie mógł urodzić się w 1783 r. skoro w tymże roku uzyskał stopień doktora; Bieliński podaje rok urodzenia 1762⁴.
- 173¹⁰ Zamiast Rewskowski, powinno być Rewkowski.
- 179⁶ Błędna jest informacja, jakoby Skolimowski nie posiadał stopni naukowych. W 1820 r. uzyskał on stopień doktora filozofii Uniwersytetu Warszawskiego na podstawie rozprawy o ruchu planet dokoła słońca.
- 181²¹ Zamiast *obtenendis*, powinno być *obtinendis*.
- 181¹⁹ Zamiast czystej i stosowanej, powinno być czystych i stosowanych.
- 193¹⁸ Zamiast ciesielski, powinno być ciesiołki.
- 202⁸ Zamiast euklidesowskiej, powinno być euklidesowej.
- 202¹⁷ Prace Riemanna należą już do drugiej połowy XIX w.
- 204⁶ Wroński urodził się nie w 1778 r., lecz w 1776 r., jak to ustalili jeszcze w 1902 r. Zenon Przesmycki⁵.
- 206¹⁸ Zamiast *premières*, powinno być *premiers*.
- 207² Zamiast ciągu Taylora, powinno być szeregu Taylora.
- 207⁶ Zamiast *technic*, powinno być *technie*.
- 209¹ Zamiast teoretycznych, powinno być analitycznych.
- 209¹¹ Zamiast technikę, powinno być „technię“ (termin stworzony przez Wrońskiego).
- 219⁸ Zamiast *Algebrze*, powinno być *Algebra*.
- 228¹⁰ Zamiast Husiatyn, powinno być Honiatyn.
- 229⁵ Zamiast Henkel, powinno być Hankel.
- 230²⁰ Zamiast 1880, powinno być 1885.
- 231²⁰ Miejsce urodzenia Żorawskiego nie nazywa się Szczuszyn, lecz Szczurzyn (koło Ciechanowa).
- 235¹² Zamiast *Authore Filippo*, powinno być *Auctore Philippo*.
- 237²⁰ Zamiast 1951, powinno być 1941.
- 237¹⁶ Zamiast Abramowski, powinno być Abramowicz. Należało tu jeszcze wymienić Władysława Slebodzińskiego i Franciszka Włodarskiego.
- 237¹¹ S. Kempisty zmarł w 1940 r.
- 239⁴ B. Młodziejowski był Polakiem.
- 241¹ Powinno być *La logique des mathématiques*.
- 242³ Należałoby dodać: wspólnie z E. Żylińskim.

⁴ J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579—1831)*. T. 3. Kraków 1899—1900, s. 364.

⁵ Por.: Wroński i o Wrońskim. *Katalog prac filozoficznych Hoene-Wrońskiego oraz literatury dotyczącej jego osoby i filozofii*. Opracowanie B. J. Gaweckiego. Warszawa 1958, s. 24.

- 243¹⁴ Należałoby dodać: zmarł w 1941 r.
- 247⁷ Zamiast publikacje, powinno być prace lub pisma, w V w. bowiem jeszcze nie publikowano.
- 251⁷ Kartezjusz zmarł w 1650 r.
- 255¹ Ważne miejsce w twórczości Gaussa zajmuje także fizyka (magnetyzm ziemski).
- 256¹¹ Zamiast szkocki, powinno być irlandzki.
- 258⁶ *Nova stereometria* Keplera nie była pierwszym po Archimedesie dziełem zajmującym się kubaturą brył obrotowych. Badania w tym zakresie ogłosił już Luca Valerio w latach 1604—1606.
- 261¹⁶ Szkoła w Mézières była nie szkołą marynarską, lecz szkołą inżynierii wojskowej.
- 270¹⁷ Peurbach zmarł w 1461 r.
- 271¹² Adrian van Roomen najprawdopodobniej nie wykładał w Akademii Zamojskiej, lecz był nauczycielem matematyki Tomasza Zamoyskiego, syna założyciela Akademii.
- 274³ Określenie Viety jako twórcy geometrii algebraicznej jest chyba niewłaściwe, gdyż ta gałąź geometrii powstała dopiero w XIX w.
- 275⁵ Zamiast *Albertus* powinno być *Albertum*.
- 277⁴ Rozprawa Grabowskiego o *Arytmetyce* Herbesta ukazała się w serii *A. Rozpraw Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności w Krakowie*, t. 53, 1913.

Obok tych błędów znalazłem w książce sporo sformułowań i opinii, wymagających sprostowania lub uzupełnienia:

- 25³ Autorzy wyrażają przypuszczenie, że Witelo nie powrócił do ziemi rodzinnej. Natomiast A. Birkenmajer, w rozprawie o Witelonie z 1936 r., uważa za bardziej prawdopodobne, że uczoney spędził ostatnie lata życia właśnie na Śląsku.
- 35¹¹ Czy fundatorem katedry nauk matematycznych w Akademii Krakowskiej był Jan Stobner? A. Birkenmajer wyraził w 1937 r. pogląd, że był nim nie Jan, lecz Mikołaj Stobner⁶.
- 42¹³ Nieścisle jest powiedzenie, że Archimedes podał $\frac{22}{7}$ jako wartość stosunku obwodu koła do średnicy. Archimedes udowodnił, że stosunek ten zawiera się między $3\frac{10}{71}$ i $3\frac{10}{70}$. Większą z tych liczb $\frac{22}{7}$ przyjęto później jako przybliżenie liczby π i związane z nią imię Archimedesesa.
- 49⁹ Pisząc o „wyłączeniu rozważań trygonometrycznych“, należałoby dodać, że chodziło o uniezależnienie trygonometrii od astronomii.
- 65¹⁵ Grzepski pisze: frankoński albo francuski. Należałoby tu poprawić jego błąd.
- 101¹⁶ Poprawny tytuł pracy Białkowskiego brzmi: *Theorocentrica seu mathematicae de punctis et centrīs considerationes*.
- 101¹⁸ Czy rozprawa *Oculus* (Wilno 1642) nie jest identyczna z wymienioną poprzednio pracą *Oculus ratione correctus*, wydaną przez Wojciecha Wijuka (nie Wijika) Kojalowicza?
- 114¹⁸ Identyczny pantograf opisał już wcześniej D. Schwenter w dziele *Geometriae practicae novae et auctae tractatus* (Norymberga 1626). Autora tego Stegman znał, gdyż cytuje go w drugiej części swego podręcznika.
- 149⁹ Pracę Sirucia trudno nazwać traktatem, liczy bowiem 23 strony druku.

⁶ Por.: *Odrodzenie w Polsce*. T. 2, cz. 2. Warszawa 1956, s. 364.

- 186¹¹ Obok podręczników algebry wyższej i geometrii analitycznej Zajączkowskiego należałoby tu jeszcze wymienić jego obszerny podręcznik teorii równań różniczkowych.
- 188¹⁴ W 1898 r. Zajączkowski nie ustąpił z katedry, lecz zmarł. Dziwiński zaś został profesorem zwyczajnym nie w 1898 r., lecz w 1889 r.⁷
- 192² Na Uniwersytecie Krakowskim nie było w 1823 r. Wydziału Matematycznego. Wydział Filozoficzny dzielił się na dwa: Matematyczno-Fizyczny oraz Filozoficzno-Literacki z osobnymi dziekanami. Sapalski był dziekanem Wydziału Matematyczno-Fizycznego.
- 193¹³ Przed ukazaniem się oryginalnych prac Garbińskiego i Sapalskiego z geometrii wykreślnej wyszło w 1811 r. w języku polskim we Wrocławiu dzieło *Geometria płaszczyzn i powierzchni krzywych czyli miernictwo opisowe*, będące przekładem francuskiego podręcznika Lacroix. Tłumaczem był Paschalis Poullin, członek warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Jemu więc, a nie Sapalskiemu zawdzięczamy pierwszą polską terminologię w zakresie geometrii wykreślnej.
- 213⁵ Określenie: „Geometria syntetyczna, czyli rzutowa“, jest błędne. Geometria rzutowa (badająca niezmienniki przekształceń rzutowych) jest czymś węższym niż geometria syntetyczna, która — w przeciwieństwie do geometrii analitycznej — bada własności geometryczne bez posługiwania się współrzędnymi.
- 213¹⁷ Zamiast równoważnościowy (franc. *équivalent*) lepiej byłoby równoważny.
- 217²⁰ Twierdzenie Eulera jest prawdziwe tylko dla wielościanów wypukłych.
- 223¹⁹ Główną przyczyną rozwiązania się Towarzystwa Nauk Ścisłych w Paryżu było chyba nie tyle przeświadczenie o wykonaniu jego misji, ile raczej śmierć w 1880 r. Jana Działyńskiego, który wspierał je materialnie.
- 227⁸ Dickstein nie zginął, lecz zmarł w czasie oblężenia Warszawy.
- 229¹² O przesadnym znaczeniu, przypisywanym dawniej teorii kwaternionów, którą autorzy zaliczają do klasy najwyższych uogólnień matematycznych, pisze m.in. Struik⁸.
- 230⁵ Należałoby dodać tytuł czasopisma: „Przyroda i Przemysł“.

Poważne zastrzeżenia budzą sformułowania zawarte w przypisach historycznych. W notatce o Archimedesie np. nie ma wzmianki o jego kwadraturach i kurbaturach. Trudno zgodzić się na to, że podręczniki algebry czy geometrii Clairauta i Legendre'a były ich najważniejszymi dziełami, albo że większość prac Cayleya dotyczyła geometrii euklidesowej i nieeuklidesowej (raczej chyba teorii niezmienników form algebraicznych i ich związku z geometrią).

Wreszcie w spisie literatury zauważyłem m.in. brak takich pozycji, jak rozprawa Z. Opiała *O pracach Jana Brożka z teorii liczb*⁹ i nowe krytyczne wydanie *Geometrii* Grzepskiego¹⁰.

Stanisław Dobrzycki

⁷ Por. życiorys P. Dziwińskiego w *Polskim słowniku biograficznym*. T. 6, z. 27. Kraków 1947.

⁸ D. J. Struik, *Krótki zarys historii matematyki*. Wyd. 2, Warszawa 1963, s. 270.

⁹ „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki“, nr 4/1958.

¹⁰ S. Grzepski, *Geometria to jest miernicka nauka*. Wrocław 1957 (tom 1 *Źródła do dziejów nauki i techniki*, wydawanych wówczas przez Komitet Historii Nauki PAN).